

RAZGLEDI**SODOBNI URBANIZACIJSKI PROCESI:
OD SUBURBANIZACIJE DO REURBANIZACIJE**

AVTOR

Dejan Rebernik

Naziv: dr., mag., univerzitetni diplomirani geograf in profesor francoščine, docent

Naslov: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2,
SI – 1000 Ljubljana, SlovenijaE-pošta: dejan.rebernik@guest.arnes.si

Telefon: 01 241 12 32

Faks: 01 425 93 37

UDK: 911.375

COBISS: 1.02

IZVLEČEK

Sodobni urbanizacijski procesi: od suburbanizacije do reurbanizacije

V prispevku želimo predstaviti in ovrednotiti različne poglede in opredelitve sodobnih procesov preobrazbe urbanih območij. Preučevanje sodobnih urbanizacijskih procesov in prostorske preobrazbe urbanih območij je postala ena izmed osrednjih vsebin urbane geografije. V 20. stoletju so se pojavili in okrepili različni procesi prostorske decentralizacije in dekoncentracije prebivalstva in zaposlitve, tako znotraj urbanih območij kot med urbani in ruralnimi območji. Za poimenovanje in opisovanje teh procesov so se uveljavili različni izrazi: suburbanizacija, periurbanizacija, eksurbanizacija, counterurbanizacija, reurbanizacija in razpršena urbanizacija (urban sprawl). Predstavljen je tudi model urbanizacijskega cikla, ki opisuje in pojasnjuje potek urbanizacijskih procesov.

KLJUČNE BESEDE

urbanizacija, suburbanizacija, eksurbanizacija, counterurbanizacija, periurbanizacija, reurbanizacija, razpršena urbanizacija

ABSTRACT

Recent urbanisation trends: from suburbanisation to reurbanisation

Different concepts and definitions of modern urbanisation trends are presented and evaluated in the paper. The study of urbanisation trends has become one of main topics of urban geography. In 20th century different processes of decentralisation and deconcentration of population and employment within urban areas and between urban and rural areas appeared. To name and describe this processes different terms were used: suburbanisation, exurbanisation, counterurbanisation, periurbanisation, reurbanisation and urban sprawl. The model of stages of urban development is presented as well.

KEY WORDS

urbanisation, suburbanisation, exurbanisation, counterurbanisation, periurbanisation, reurbanisation, urban sprawl

Uredništvo je prispevek prejelo 18. novembra 2003.

1 Uvod

V prispevku želimo predstaviti in ovrednotiti različne poglede in opredelitve sodobnih procesov preobrazbe urbanih območij. Preučevanje sodobnih urbanizacijskih procesov in prostorske preobrazbe urbanih območij je postala ena izmed osrednjih vsebin urbane geografije. Ob koncentraciji prebivalstva in delovnih mest v mestih, ki jo lahko označimo kot urbanizacijo, so se v 20. stoletju pojavili in okrepili različni procesi prostorske decentralizacije in dekoncentracije prebivalstva in zaposlitve, tako znotraj urbanih območij kot med urbani in ruralnimi območji. Za poimenovanje in opisovanje teh procesov so se uveljavili različni izrazi. Ob suburbanizaciji so se kasneje pojavili še drugi izrazi za opisovanje in opredeljevanje procesov prostorske decentralizacije in dekoncentracije, od periurbanizacije, eksurbanizacije, counterurbanizacije do razpršene urbanizacije (*urban sprawl*).

Preučevanje **urbanizacije** kot prostorskega procesa je že dolgo v ospredju zanimanja geografije. Pri tem sta se uveljavila dva osnovna koncepta razumevanja urbanizacije: na eni strani urbanizacija kot prebivalstvena rast in prostorska širitev mest in urbanih naselij ter na drugi strani urbanizacija kot socialna, ekonomska, funkcijska in fiziognomska preobrazba ruralnih območij v smislu zmanjševanja razlik med mestom in podeželjem. Proces urbanizacije je vzporedno z ekonomsko in socialno preobrazbo družbe prešel skozi različne razvojne faze. Najpogosteje se loči tri osnovne stopnje: primarna ali predindustrijska urbanizacija, sekundarna ali industrijska urbanizacija in terciarna ali postindustrijska oziroma metropolitanska urbanizacija (Vresk 2002, 19). Predindustrijska faza urbanizacije je značilna za pretežno agrarne družbe z nizkim deležem urbanega prebivalstva, v kateri imajo mesta predvsem vlogo upravnih in oskrbno-storitvenih središč za širše agrarno zaledje. Industrijska faza urbanizacije je pogojena z industrijalizacijo, deagrarizacijo in ruralno-urbanimi migracijami, značilna je izjemna prebivalstvena in prostorska rast mest. Postindustrijska oziroma metropolitanska faza urbanizacije je značilna za visoko razvite države. Gospodarsko preobrazbo mest in urbanih območij, ki jo označuje deindustrijalizacija in terciarizacija, spremlja tudi proces prostorske preobrazbe urbanih območij v smeri dekoncentracije in decentralizacije. Prihaja do razseljevanja prebivalstva in delovnih mest iz osrednjega dela mesta na mestno obrobje. Na ta način se oblikujejo sodobna metropolitanska območja oziroma urbane regije, ki jih označuje predvsem fragmentacija urbanih struktur, policentrična zgradba in razpršena poselitve.

2 Suburbanizacija

Za pojav razseljevanja prebivalstva iz mesta oziroma strnjeno pozidanega urbanega območja na mestno obrobje se je v literaturi postopno uveljavil izraz **suburbanizacija**. Berry tako suburbanizacijo definira kot proces populacijske dekoncentracije, kjer so demografska gibanja usmerjena iz območij večje koncentracije proti manjšim (Berry 1980). Drugi vidik oziroma razumevanje suburbanizacije je preobrazba oziroma »urbanizacija« mestnega obrobja pod vplivom mesta (Vresk 2002, 156). Wacker-mann suburbanizacijo pojasni kot urbanizacijo neposredne okolice mesta kot rezultat širjenja predmestij (Wacker-mann 2000, 136). Gre za socialno, ekonomsko in fiziognomsko preobrazbo neposredne okolice mesta in posledično širjenje mestnega načina življenja na podeželje. Suburbanizacijo tako spremljajo različni procesi preobrazbe podeželja v vplivnem območju mesta.

Suburbanizacija se je z prostorsko širitvijo mest in razvojem prometne tehnologije ter prometnega omrežja v deželah z najstarejšo tradicijo industrijalizacije in urbanizacije začela že v 19. stoletju (Carter 1990, 10). Je predvsem rezultat selitev višjega in srednjega sloja prebivalstva iz mest na mestno obrobje v iskanju višje kvalitete bivanja. Razvoj linijskega javnega prometa tako omogoči nastanek prvih predmestij v ameriških in britanskih mestih. Suburbanizacija se je širila zlasti ob linijah javnega prometa. S pojavom osebnega avtomobila se je suburbanizacija razmahnila v ZDA v dvajsetih letih 20. stoletja in dosegla višek v petdesetih letih. Do leta 1960 je tako v suburbanih območjih živelo 51 %

urbanega prebivalstva, leta 1990 že 63 % (Bourne 1996, 167). V večini evropskih držav je bila suburbanizacija najbolj intenzivna v šestdesetih in sedemdesetih letih. Tako je iz raziskave o razvoju prebivalstva metropolitanskih območij v devetih evropskih državah (Hall in Hay 1980) razvidno, da je v desetletju 1950 do 1960 rast prebivalstva v mestih dosegla kar 13,2 % in v na mestnem obrobju le 5,5 %. V šestdesetih letih pa je bila rast prebivalstva na mestnem obrobju že hitrejša kot v mestih.

V začetni fazi je suburbanizacija torej zajela prostorsko razmeščanje prebivalstva znotraj in na obrobju metropolitanskih območij. Z začetkom v drugi polovici 19. stoletja je ta faza dosegla višek v petdesetih letih v ZDA in v šestdesetih ter sedemdesetih letih v Evropi. Kasneje, v ZDA že v šestdesetih letih, pa je prostorska decentralizacija oziroma suburbanizacija zajela tudi delovna mesta. Iz osrednjega dela mesta na obrobje metropolitanskih območij se je najprej selila industrija, z nastankom prvih trgovskih središč pa tudi trgovina. Suburbanizacija trgovine je v ZDA in zahodni Evropi dosegla višek v šestdesetih in sedemdesetih letih. Postopoma se v trgovsko-poslovna središča iz mestnega središča selijo tudi številne storitve. V naslednji fazi se decentralizirajo še poslovne storitve, ki so bile do konca sedemdesetih let locirane skoraj izključno v mestnih središčih. Že konec sedemdesetih let se v poslovna središča v obmestja selijo določene poslovne storitve, za katere lokacija v mestnem središču ni nujna. Gre za tako imenovane *back offices*, to je tisti del poslovnih storitev, ki so bolj standardizirane in ne potrebujejo osebnih stikov (Boiteaux-Orain 2002, 75). Z njihovo decentralizacijo se močno znižajo stroški poslovanja. Sedeži podjetij, vodilne strukture in bolj »s sofisticirane« poslovne storitve, tako imenovane *front office*, pa ostanejo v centralnih poslovnih središčih. Toda od sredine osemdesetih let dalje decentralizacija zajame tudi sedeže podjetij, raziskovalne centre, finančne in druge zahtevnejše poslovne storitve. Pri tem ne gre za razpršitev teh dejavnosti na obrobju urbanih regij, ampak za njihovo koncentracijo v posameznih perifernih poslovnih središčih, za katera se uveljavi poimenovanje *office parks* (Coffrey in Schermur 2002). Takšna poslovna središča se odlikujejo z dobro dostopnostjo, nižjimi stroški zaradi ekonomije obsega in prostorsko koncentracijo dejavnosti. Proces decentralizacije poslovnih dejavnosti se zaključí z oblikovanjem velikih poslovnih središč, s celim spektrom specializiranih poslovnih, trgovskih, finančnih, izobraževalnih, raziskovalnih, kulturnih in drugih dejavnosti. Gre za prava »mesta«, ki so funkcionalno bolj in bolj neodvisna od centralnega poslovnega središča. Za njih se uveljavi poimenovanje robna mesta – *edge cities* (Garreau 1988).

Suburbanizacija prebivalstva in delovnih mest je dosegla višek v ZDA, kjer je bilo leta 1980 v predmestjih metropolitanskih območij že 63 % prebivalstva in 55 % delovnih mest (Bourne 1996, 167). Nekateri avtorji v tem vidijo dokončen prehod v suburbano družbo, drugim pa pomeni ravno nasprotno – konec suburbanizacije v prvotnem pomenu besede (Bourne 1996, 168).

Preglednica 1: Prehod v suburbano družbo – premembe v razporeditvi prebivalstva in delovnih mest v metropolitanskih območjih v ZDA med letoma 1950 in 1990 (Bourne 1996, 167).

	leto 1950	leto 1960	leto 1970	leto 1980	leto 1990
delež prebivalstva v centralnih mestnih območjih (%)	57	49	43	40	37
delež zaposlenih v centralnih mestnih območjih (%)	70	63	55	50	45
delež prebivalstva v suburbanih območjih (%)	43	51	57	60	63
delež zaposlenih v suburbanih območjih (%)	30	37	45	50	55

3 Periurbanizacija

Predvsem (toda ne izključno) v frankofonski literaturi se je uveljavilo razlikovanje med suburbanizacijo in **periurbanizacijo**. Prva predstavlja urbanizacijo neposrednega mestnega obrobja, širitev predmestij v okolico mesta (Wackermann 2000, 136). Suburbana območja oziroma *suburbia* tako

predstavljajo z mestom sklenjeno urbanizirano obmestje. Na drugi strani pa periurbanizacija označuje urbanizacijo širše ruralne okolice mesta, pogosto v obliki redke in nesklenjene poselitve. Periurbanizacijo spremlja postopna ekonomska, socialna in fizignomska preobrazba ruralnih območij. Območja periurbanizacije imajo tako tri osnovne značilnosti: novejša poselitve, visok delež dnevnih migrantov in funkcionalna navezanost na mesto (Brunet 1992). Periurbani prostor ni homogen in je podvržen stalni preobrazbi (Wackermann 2000, 137). V francoski geografski raziskovalni ustanovi SEGESA so območja periurbanizacije določili na osnovi petih kriterijev: nadpovprečna gostota prebivalstva, nadpovprečna rast prebivalstva, mešana raba tal (urbanizirane površine, kmetijska zemljišča, gozdovi), visok delež novih zgradb, več kot 50 % dnevnih migrantov med aktivnim prebivalstvom in določena razdalja od mesta (Paulet 2000, 170).

4 Eksurbanizacija

S prostorsko širitvijo območja suburbanizacije se uveljavi pojem **eksurbanizacija**. Gre za razširjeno suburbanizacija (*extended suburbanisation*) oziroma urbanizacijo širše ruralne okolice metropolitanskih območij. Za ta območja se uveljavi poimenovanje *eksurbia*. Ločevanje med suburbanizacijo in eksurbanizacijo je vprašljivo, saj je meja med suburbanimi in eksurbanimi območji pogosto težko določljiva (Bourne 1996, 175). Pojav eksurbanizacije se povezuje s pojavom sekundarnih počitniških hiš v podeželskih območjih. V osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja pa je eksurbanizacija v ZDA postala množičen pojav, saj naj bi po nekaterih ocenah kar 60 milijonov Američanov živelo v območjih eksurbanizacije (Nelson 1992). Gre predvsem za predstavnike srednjega socialnega sloja, ki se razseljujejo v ruralno okolico metropolitanskih območij iz podobnih razlogov kot v primeru suburbanizacije. Zelo značilna je dnevna migracija v mesta oziroma suburbana območja. Eksurbanizacija se povezuje tudi z razseljevanjem upokojenega prebivalstva na podeželje. Izboljšana prometna dostopnost, nadaljnja decentralizacija delovnih mest in želja po bivanju v ruralnem okolju so dejavniki, ki omogočajo in spodbujajo pojav eksurbanizacije (Pacione 2001, 84). Nekateri avtorji v eksurbanizaciji vidijo zadnjo stopnjo v procesu decentralizacije metropolitanskih območij.

5 Counterurbanizacija

Pojem **counterurbanizacija** (*counterurbanisation*) je prvi uporabil Berry v delu *Urbanisation and counterurbanisation* (Berry 1976). Predpona *counter* ima v angleščini pomen nasprotja oziroma nasprotne smeri. Counterurbanizacija tako opisuje pojav selitev prebivalstva iz urbanih v ruralna območja oziroma upadanje števila prebivalcev v širšem metropolitanskem območju na račun selitev prebivalstva na podeželje. Ob tem se postavlja dilema natančne opredelitve pojma counterurbanizacija. Nekateri jo razumejo kot rast prebivalstva v ruralnih območjih zunaj dosega dnevne migracije v urbano središče, drugi pa jo pojmujejo kot razseljevanje prebivalstva iz urbanih območij v ruralna območja (Hornby in Melvyn 2001, 4). Champion counterurbanizacijo definira kot prerazporeditev prebivalstva med metropolitanskimi in nemetropolitanskimi območji v smeri od koncentracije k bolj disperzni in enakomerni poselitvi (Hornby in Melvyn 2001, 4). Večina opredelitev poudarja rast prebivalstva zunaj širših urbanih regij, metropolitanskih območij, urbanih aglomeracij oziroma območij z gostitve prebivalstva, ki so v posameznih državah določena na podlagi različnih kriterijev. Tako je v ZDA že v šestdesetih, še bolj intenzivno pa v sedemdesetih letih prišlo do upada prebivalstva v številnih metropolitanskih območjih (MSA – *Metropolitan Statistical Areas*) na račun razseljevanja v ruralna območja. Do podobnega pojava je prišlo tudi v Kanadi, Avstraliji in Zahodni Evropi (Pacione 2001, 81). V Veliki Britaniji ima večina urbanih konurbacij negativni selitveni prirastek na račun hitre rasti prebivalstva v ruralnih območjih (Pacione 2001, 81).

Razlogi in dejavniki, ki so omogočili in pospešili pojav counterurbanizacije, so številni. Najpogosteje se kot pglavitni omenjajo naslednji (Pacione 2001, 82):

- izboljšano cestno prometno omrežje, izboljšana dostopnost do podeželskih naselij, vedno daljše dnevne migracije,
- nižji stroški bivanja v ruralnih območjih,
- decentralizacija delovnih mest, razvoj neagrarnih dejavnosti na podeželju, možnost zaposlitve v ruralnih območjih,
- višji dohodki in višji življenjski standard prebivalstva,
- višji delež in višji dohodki upokojenega prebivalstva,
- želja po bivanju v enodružinski hiši v ruralnem okolju,
- ruralna nostalgija, zavračanje urbanega okolja.

6 *Urban sprawl*

V ZDA in kasneje tudi drugod v svetu se je v zadnjem času uveljavili nov izraz za poimenovanje in pojasnjevanje sodobnih urbanizacijskih procesov. Gre za termin *urban sprawl*, kar bi lahko v slovenščini opisali kot razpršeni urbani razvoj ali razpršeno urbanizacijo. Izraz *urban sprawl* naj bi se prvič pojavil že leta 1937, ko ga je uporabil planski direktor projekta *Tennessee Valley Authority* Earle Drea-per (medmrežje 1) V devetdesetih letih se izraz skupaj s pojmi *growth managment*, *new urbanism* in *smarth growth* močno uveljavi v prostorskem in urbanističnem planiranju v Severni Ameriki. Za pojav sicer ni ene splošno sprejete definicije, toda v vseh se izpostavljajo podobne značilnosti. *Urban sprawl* je tako pojav razpršene in redke poselitve, vezane na avtomobilski promet, zunaj strnjenih urbanih ali ruralnih naselij, na podeželju in ob glavnih prometnicah (medmrežje 2). Ameriški prostorski planer Anthony Downs je določil 10, danes splošno sprejetih, značilnosti povezanih s pojavom *urban sprawl* (medmrežje 1):

- nekontrolirana in nenačrtovana prostorska širitev,
- stanovanjska in trgovsko-poslovna območja z redko gostoto,
- prostorsko nesklenjen razvoj (*leapfrog development*),
- razpršitev načrtovanja rabe tal med številne majhne lokalne skupnosti,
- prevlada osebnega avtomobilskega prometa,
- odsotnost centralnega planiranja in nadzora rabe tal,
- obsežni trgovsko-poslovni pasovi ob prometnicah,
- velike razdalje med poseljenimi območji,
- ločevanje različne rabe tal v posameznih območjih (*coning*),
- proces postopne fizične in socialne degradacije starejših stanovanjskih območij (procesa *tickle-down* in *filterig*).

Pojav je najbolj preučen in razširjen v ZDA, kjer je dobil močno negativen predznak. Med letoma 1970 in 1990 se je tako gostota poselitve v ameriških urbanih območjih zmanjšala za 25 %, urbaniziranih je bilo prek 30.000 kvadratnih milj. Medtem ko se je število prebivalcev povečalo za 22 %, se je število prevoženih kilometrov z osebnimi avtomobili povečalo za skoraj 100 % (Kivisaari 2003). Med razlogi za razpršeno urbanizacijo se izpostavlja zlasti načrtno izgradnjo avtocestnega prometnega omrežja, nizke stroške prevoza z osebnimi avtomobili, preferenca po bivanju v podeželskem okolju ob sočasni degradaciji bivalnih, gospodarskih in socialnih razmer v mestih, ločevanje različnih vrst rabe tal (co-niranje) kot osnovna oblika prostorskega planiranja in pomanjkanje nadzora ter planskih inštrumentov za usmerjanje prostorskega razvoja (Kivisaari 2003).

Vsi ti dejavniki so povzročili izjemno prostorsko širitev območij poselitve v obliki redke, med seboj neskljenjene urbanizacije. Z razpršenim urbanim razvojem se zato povezujejo številni negativni okoljski, socialni in prostorski učinki. Med okoljskimi učinki se izpostavlja predvsem izgubo kmetijskih površin,

gozdov in drugih oblik naravnega okolja (na primer mokrišča), kar ima številne negativne gospodarske in okoljske posledice. Močno se poudarja negativne učinke povečanega prometa, ki je neposredno povezan z razpršeno urbanizacijo: onesnaževanje zraka, povečevanje porabe energije, poraba površin za prometnice, izguba časa in gospodarska škoda zaradi prometnih zastojev. Med socialnimi učinki se navaja »izgubo prostorske identitete« posameznih urbanih in ruralnih območij, povečano socialno segregacijo s koncentracijo nižjih socialnih slojev v mestnih središčih ter pospešeno propadanje mestnih središč in starejših predmestij. Poglavitni negativni prostorski učinki pa so neracionalna raba prostora in neracionalna raba že obstoječe ter visoki stroški izgradnje nove infrastrukture. *Urban sprawl* je torej oblika izrazito »netrajnostnega« prostorskega razvoja z visokimi »družbenimi« stroški.

Kot rešitev in odgovor na takšen prostorski razvoj se je v ZDA oblikoval koncept *smart growth*. Gre za cilje, načela in ukrepe prostorskega planiranja, ki naj preprečijo in omejijo negativne posledice razpršene urbanizacije. *Smart growth* lahko definiramo kot premišljeno in učinkovito planiranje, ki usmerja razvoj v obstoječa urbanizirana območja, omogoča razvoj javnega prevoza in varuje kmetijske površine ter naravno okolje (medmrežje 3). Bistveni poudarek koncepta *smart growth* je tudi obnova in revitalizacija osrednjih in starejših delov mesta. Osnovna načela koncepta *smarth growth* so predstavljena v publikaciji ameriškega združenja prostorskih planerjev *Getting to Smart Growth: 100 Policies for Implementation* (medmrežje 4):

- mešana raba tal,
- sklenjena in zgoščena zazidava,
- pestra stanovanjska izbira,
- razvoj, prilagojen pešču,
- skupnosti s prostorsko identiteto,
- zaščita naravnega okolja in kmetijskih površin,
- usmerjanje razvoja v obstoječa naselja in skupnosti,
- pestra izbira vrst prometa,
- jasne, predvidljive in stroškovno učinkovite razvojne odločitve,
- sodelovanje lokalnih skupnosti in kapitala.

7 Reurbanizacija

Pojav ponovne rasti prebivalstva v mestih po daljšem obdobju upadanja je dobil oznako **reurbanizacija**. Prvi empirični dokazi o rasti prebivalstva v mestnih središčih so se pojavili v ZDA in zahodni Evropi že med letoma 1975 in 1980. Trend rasti prebivalstva v določenih mestih se je še okreplil po letu 1981. Raziskava o 241 funkcionalnih urbanih regijah v Evropi je pokazala, da je 47 % mestnih središč v desetletju med letoma 1981 in 1991 izkazovalo rast prebivalstva in le 22 % med leti 1975 do 1981 (Pacione 2001, 80). Še izrazitejša rast prebivalstva v mestih je značilna za večja metropolitanska območja v ZDA, predvsem na jugu in zahodu države, v tako imenovanem »sončnem pasu«. Klassen je v svojem modelu urbanizacijskega cikla (Klassen 1981) predvidel reurbanizacijo kot zadnjo fazo v razvoju urbanizacije s postopno rastjo prebivalstva v mestnih središčih in upadanjem na mestnem obrobju.

Ponovno naraščanje prebivalstva v mestnih središčih je rezultat dveh tipov selitev. Na eni strani gre za nadaljevanje in krepitev priseljevanja tujcev v mestna središča, predvsem v predele s podstandardnimi in cenejšimi stanovanji. Drug tip priseljencev predstavljajo predstavniki srednjega in višjega sloja, ki se naseljujejo v bivalno privlačnih predelih v mestnih središčih. Ta tip priseljevanja pogosto spremlja obnova in sanacija celotnih mestnih predelov in izrazita socialna preobrazba. Proces socialne preobrazbe in obnove stanovanjskih območij v starejših delih mesta imenujemo tudi **gentrifkacija**. Praviloma zajame mestne predele z nižjim socioekonomskim položajem prebivalstva in slabo vzdrževanim stanovanjskim fondom, na primer starejša delavska predmestja, ki pa so zaradi svoje lege, privlačnega bivalnega okolja in nizkih cen nepremičnin zanimivi za prebivalstvo z višjimi dohodki. Gentrifikacijo

spremlja fizična prenova in sanacija ter izjemna rast cen nepremičnin, ki prebivalstvo z nižjimi dohodki prisili k odselitvi. Ob tem je treba poudariti, da je gentrifikacija pogosto rezultat preseljevanja prebivalstva znotraj mesta in zato ni izključno del procesa reurbanizacije.

Reurbanizacija je neposredno povezana tudi s pojavom obnove in ponovne rabe degradiranih in neprimernih izkoriščenih urbanih površin, predvsem v starejših delih mesta. Pogosto je rezultat planskega usmerjanja razvoja mesta s ciljem zgostitve mestnega tkiva in čim bolj racionalne rabe mestnih zemljišč.

8 Model urbanizacijskega cikla

Potek urbanizacije in njeno preobrazbo opisuje model urbanizacijskega cikla avtorjev Klassna (Klassen in sodelavci 1981) in van der Berga (Berg 1982). Model loči štiri razvojne faze: urbanizacija, suburbanizacija, deurbanizacija (oziroma counterurbanizacija) in reurbanizacija. Različne faze so določene glede na populacijske spremembe oziroma smer in razmerje selitev prebivalstva med mestom (ožje mestno območje) in mestnim obrobjem oziroma območjem dnevnih migracij, skupaj pa sestavljata urbano regijo oziroma dnevni urbani sistem. Pri tem avtorja ločita obdobje koncentracije, ko prebivalstvo celotne urbane regije narašča, in obdobje dekoncentracije, ko pride do upadanja števila prebivalcev na račun selitev v ruralno okolico. Znotraj obdobja koncentracije in dekoncentracije ločita štiri prehodne, zaporedne faze absolutne in relativne centralizacije ter decentralizacije. Obdobje koncentracije se tako začne z absolutno centralizacijo z rastjo prebivalstva v mestu in upadanjem prebivalstva na mestnem obrobju. Gre za »klasično urbanizacijo«, ki se napaja s selitvami prebivalstva iz ruralne okolice v mesto. Sledi relativna centralizacija, ki pomeni nadaljevanje visoke rasti prebivalstva v mestu in začetek naraščanja prebivalstva na mestnem obrobju, ki pa ostaja nižja kot v mestu. Relativna decentralizacija nastopi, ko stopnja naraščanja prebivalstva na mestnem obrobju preseže stopnjo rasti v mestu. Absolutna decentralizacija predstavlja fazo, ko prebivalstvo v mestu upada, na mestnem obrobju pa močno narašča, tako da celotna urbana regija še beleži prebivalstveno rast. Urbanizacija tako postopno, prek več zaporednih faz preide v suburbanizacijo. Prehod v obdobje dekoncentracije nastopi, ko ob nadaljevanju absolutne decentralizacije z močnim upadanjem v mestu in šibko rastjo na obrobju pride do upada prebivalstva v celotni urbani regiji. S tem suburbanizacija preide v deurbanizacijo oziroma counterurbanizacijo. V naslednji fazi (relativna decentralizacija ob dekoncentraciji) prebivalstvo v mestu upada hitreje kot na mestnem obrobju. Sledi relativna centralizacija ob dekoncentraciji, ko je upadanje prebivalstva na obrobju močnejše kot v mestu. Urbanizacijski cikel se sklone z absolutno centralizacijo

Preglednica 2: Model urbanizacijskega cikla – prebivalstveni razvoj urbane regije (Pacione 2002, 80).

		razvoj prebivalstva		
	stopnja urbanizacije	središče	obrobje	urbana regija
I. urbanizacija	1. absolutna centralizacija	++	-	+
	2. relativna centralizacija	++	+	+++
II. suburbanizacija	3. relativna decentralizacija	+	++	+++
	4. absolutna decentralizacija	-	++	+
III. counterurbanizacija	5. absolutna decentralizacija	--	+	-
	6. relativna decentralizacija	--	-	---
IV. reurbanizacija	7. relativna centralizacija	-	--	---
	8. absolutna centralizacija	+	--	-

ob dekoncentraciji, ko pride do ponovne rasti prebivalstva v mestu, kar označujemo z reurbanizacijo.

Model je seveda močno shematski in v podrobnostih ne pojasni procesov razvoja prebivalstva med mestom, mestnim obrobjem in ruralno okolico v konkretnih primerih. Nakazuje pa splošen trend prebivalstvenega razvoja v razvitih državah. Ob tem je treba poudariti, da posamezni procesi, ki so v modelu ločeni v zaporedne faze, v isti urbani regiji lahko potekajo hkrati in sočasno.

9 Sklep

Tudi v slovenski geografiji je bilo urbanizaciji in sodobnim urbanizacijskim procesom posvečeno veliko pozornosti. V ospredju zanimanja je bila zlasti problematika preobrazbe obmestnega prostora pod vplivom mest. Med prvimi je odnose med mestom in podeželjem preučeval Vladimir Kokole (Kokole 1969). Zanimali so ga zlasti vplivi mesta na podeželje, razmejitve urbanih in ruralnih območij, členitve mestnega obrobja ter preobrazba in razvojna dogajanja v okolici mest (Ravbar 1994, 102). Za prehodna območja med mestom in podeželjem je uporabil izraz *ruralno-urbani kontinuum* (Kokole 1976). V sedemdesetih in osemdesetih letih so se z urbanizacijo in preobrazbo podeželja ukvarjali številni avtorji, med njimi naj izpostavimo Igorja Vrišerja, Vladimirja Klemenčiča, Lojzeta Gosarja, Marijana M. Klemenčiča in Marjana Ravbarja. Postopoma, čeprav razmeroma pozno, se je za proces urbanizacije in preobrazbe podeželja pod vplivom mest uveljavil termin suburbanizacija. Tako Ravbar suburbanizacijo definira kot širjenje sodobnih oblik naselij z manjšo gostoto poselitve v vplivnem območju mest, v slovenskih razmerah pa zanj suburbanizacija pomeni predvsem prostorsko preobrazbo obmestnih naselij (Ravbar 1994, 105; Ravbar 1995, 45).

Kot ugotavlja Ravbar je tudi Slovenija v sedemdesetih letih postopno prešla v metropolitansko fazo urbanizacije. Po letu 1981, deloma pa že v drugi polovici sedemdesetih let se tako proces koncentracije prebivalstva v mestih zmanjšuje v korist urbanizacije širše pokrajine, kar pomeni prehod iz sekundarne v terciarno, postindustrijsko fazo urbanizacije (Ravbar 1984, 100). V osemdesetih in devetdesetih letih je prebivalstvo najhitreje naraščalo v suburbaniziranih obmestnih naseljih v okolici večjih slovenskih mest. Na ta način sta se oblikovali dve značilni območji poselitve, na eni strani zgoščena urbana in suburbana območja s trendom naraščanja števila prebivalcev in na drugi strani redko in razpršeno poseljena podeželska območja s trendom stagnacije in upadanjem prebivalstva. V osemdesetih letih pa je število prebivalcev začelo upadati v mestih. Ta proces se je še okreplil v zadnjem desetletju, ko je v večini slovenskih mest število prebivalcev upadlo. Delež prebivalstva, ki živi v urbanih naseljih, se je tako med letoma 1996 in 2002 zmanjšal za 1 %. Na drugi strani je opazen trend naraščanja prebivalstva v številnih manjših podeželskih naseljih v širšem zaledju večjih urbanih središč, najbolj izrazito v ljubljanski in gorenjski statistični regiji. Najhitrejšo naraščanje prebivalstva je tako značilno za ruralna naselja z dobro dostopnostjo do večjih regionalnih središč. Po drugi strani ostajajo delovna mesta močno osredotočena v večjih urbanih središčih, toda z izrazitim trendom decentralizacije znotraj širših urbaniziranih območij.

Novi procesi v razvoju in razporeditvi prebivalstva v Sloveniji terjajo prevetritev do sedaj uporabljenih teoretskih in metodoloških pristopov ter terminologije. Pri tem bo treba utemeljiti in ovrednotiti ustreznost uporabe novih pogledov na sodobne urbanizacijske procese za slovenske razmere in odgovoriti na nekaj temeljnih vprašanj. Ali je suburbanizacija v Sloveniji prešla v »razširjeno urbanizacijo« (*extended urbanisation*)? Ali decentralizaciji in dekoncentraciji prebivalstva sledi decentralizacija delovnih mest? Ali je v slovenskih razmerah smiselno govoriti o counterurbanizaciji in deurbanizaciji? Ali lahko v Sloveniji opazujemo pojav *urban sprawl*, kot ga razumejo v ZDA in nekaterih evropskih državah? Ali (nekatera) slovenska mesta doživljajo reurbanizacijo?

10 Viri in literatura

- Berg, L. van den in sodelavci. 1982. *Urban Europe. Volume 1: A Study of growth and decline*. Oxford.
- Berry, B. 1976: *Urbanisation and Counterurbanisation*. Beverly Hills.
- Berry, B. 1980: *Urbanisation and Counterurbanisation in the United States*. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 451. Philadelphia.
- Boiteux-Orain, C., in Huriot, J.-M. 2002: *Modeliser la suburbanisation*. *Revue d'économie Régionale et Urbaine*. Paris.
- Bourne, L. S. 1996: *Reinventing the Suburbs: Old Myths and New Realities*. *Progress in Planning* 46. New York.
- Brunet, R., Ferras, R., Thery, H. 1992: *Les mots de la géographie*. Paris.
- Camagni, R., Gibelli, M. C., Rigamonti, P. 2002: *Forme urbaine et mobilité: les coûts collectifs des différents types d'extension urbaine dans l'agglomération milanaise*. *Revue d'économie Régionale et Urbaine*. Paris.
- Carter, H. 1990: *Urban and Rural Settlements*. London, New York.
- Cavailhes, J. 2001: *Le périurbain est une extension de la ville sur le rural*. *Etudes foncières*. Paris.
- Champion, A. 1989. *Counterurbanisation. The changing pace and nature of population deconcentration*. London.
- Champion, A. 2000: *Urbanisation, suburbanisation, counterurbanisation and reurbanisation*. *Handbook of Urban Studies*. London.
- Cheshire, P. 1995: *A New Phase of Urban Development in Western Europe? The Evidence for the 1980s*. *Urban Studies* 7. Glasgow.
- Coffrey, W. J., Shearmur, R. G. 2002: *Agglomeration and Dispersion of High-order Service Employment in the Montreal Metropolitan Region, 1981–96*. *Urban Studies* 3. Glasgow.
- Davis, J. S., Nelson, A. C., Duecker, K. J. 1994: *The new »burbs«: the exurbs and their implications for planning policy*. *Journal of the American Planning Association* 60. Washington.
- Elliot, J. R. 1997: *Cycles within the System: Metropolitanisation and Internal Migration in the US, 1965–90*. *Urban Studies* 1. Glasgow.
- Garreau, J. 1988: *Edge City*. New York.
- Hall, P., Hay, D. 1980: *Growth Centres in the European Urban System*. London.
- Hall, T. 1998: *Urban Geography*. London, New York.
- Hornby, W. F., Melvyn, J. 2001: *Settlement Geography*. Cambridge.
- Kivasaari, A. E. 2003: *Urban sprawl – Its overall background and consequences in American towns*. Medmrežje: <http://www.natur.cuni.cz/~sykora/sp/vp00/kivasaari.htm> (10. 10. 2003)
- Klassen, L., Molle, W., Paelnick, J. 1981: *Dynamics of Urban Development*. New York.
- Kokole, V. 1969: *Urbanizacija podeželja v Sloveniji*. *Geografski vestnik* 41. Ljubljana.
- Kokole, V. 1976: *Prispevek h identifikaciji ruralno-urbanega kontinuuma*. *Geografski vestnik* 48. Ljubljana. Medmrežje 1: <http://www.plannersweb.com/sprawl/define.html> (15. 10. 2003)
- Medmrežje 2: <http://www.vtspraewl.org> (15. 10. 2003)
- Medmrežje 3: <http://www.sierraclub.org/sprawl/overview> (15. 10. 2003)
- Medmrežje 4: www.plannersweb.com/articles/v-arigoni.html (15. 10. 2003)
- Nelson, A. 1992: *Characterising exurbia*. *Journal of Planning Literature* 5. Columbus.
- Ogden, E. P., Hall, R. 2000: *Households, Reurbanisation and the Rise of Living Alone in the Principal French Cities, 1975–90*. *Urban Studies* 2. Glasgow.
- Pacione, M. 2001: *Urban Geography – A Global Perspective*. London, New York.
- Paulet, J.-P. 2000: *Géographie urbaine*. Paris.
- Ravbar, M. 1994: *Kvaliteta življenja in kvaliteta bivalnega okolja Ljubljane: Spremljanje in vrednotenje suburbanizacijskih procesov*. Ljubljana.
- Ravbar, M. 1995: *Zasnova poselitve v Sloveniji*. Ljubljana.

- Ravbar, M. 2002: Suburbanizacijske težnje v razvoju prebivalstva in delovnih mest v Ljubljanski mestni regiji. Geografija Ljubljane. Ljubljana.
- Vresk, M. 2002: Grad i urbanizacija – Osnove urbane geografije. Zagreb.
- Wackermann, G. 2000: Geographie urbaine. Paris.

11 Summary: Recent urbanisation trends: from suburbanisation to reurbanisation

(translated by the author)

Different concepts and definitions of modern urbanisation trends are presented and evaluated in the paper. The study of urbanisation trends has become one of main topics of urban geography. In 20th century different processes of decentralisation and deconcentration of population and employment within urban areas and between urban and rural areas appeared. To name and describe this processes different terms were used: suburbanisation, exurbanisation, counterurbanisation, periurbanisation, reurbanisation and urban sprawl.

In the post – industrial or metropolitan stage of urbanisation decentralisation and deconcentration of population and employment within urban regions has become the main process of change. It resulted in the formation of modern metropolitan urban regions with polycentric and fragmented structure.

The process of movement of population from central cities to the periphery of urban regions was named suburbanisation. Berry defined suburbanisation as a process of population deconcentration (Berry 1980). On the other hand suburbanisation was defined as social, economic and morphological transformation of suburban areas under the influence of central city. In the first phase, with its peak in the fifties in North America and sixties in Western Europe, suburbanisation comprised only decentralisation of population. In the second phase it included decentralisation and deconcentration of employment as well.

Some authors, mostly in French literature, distinguish between the processes of suburbanisation and periurbanisation. In this context, periurbanisation is defined as urbanisation of rural areas in a wider influence zone of a larger urban center in a form of dispersed and disconnected settlements. Periurbanisation is accompanied by social and economical transformation of rural areas.

To describe extension of suburbanisation and suburban areas beyond the limits of metropolitan areas new term extended suburbanisation or exurbanisation was used. Distinction between suburbanisation and exurbanisation depends of the definition of extension of metropolitan areas. The term was first used in the United States, where it is estimated that a population of 60 millions lives in exurban areas.

Further movement of population from urban to rural areas was described as counterurbanisation. As a consequence population decline is recorded in urban areas and population growth in rural areas. Counterurbanisation was defined as movement of population from larger urban centers to smaller and more dispersed rural settlements. In North America and Western Europe it was the main process of population change in the seventies and eighties. The main factors for counterurbanisation are better accessibility to rural areas, longer daily migration flows, decentralisation of employment, possibility to live and work in rural areas, higher incomes and living standard, higher degree and incomes of retired population, rural nostalgia and low quality of living environment in urban areas.

The dispersed and unplanned development outside of compact urban and village centers, along highways and in rural countryside was defined as *urban sprawl*. American policy analyst Anthony Downs identified ten traits connected with urban sprawl:

- unlimited outward extension,
- low – density residential and commercial settlements,
- leapfrog development,

- fragmentation of powers over land use among many small localities,
- domination of transportation by private automotive vehicles,
- no centralised planning or control of land uses,
- widespread strip commercial development,
- great fiscal disparities among localities,
- segregation of types of land uses in different zones,
- reliance mainly on the trickle-down or filtering process to provide housing to low income households.

Urban sprawl is connected with many negative environmental, economic and social effects, such as land consumption, pollution of the environment, higher energy consumption, disintegration of communities, increased social segregation and high costs of infrastructure. As a solution to stop and control urban sprawl the concept of *smart growth* was introduced: intelligent and well-planned development, that channels growth into existing areas, provides public transportation options and preserves farm land and open space.

The trend of population growth in central cities after a longer period of population decline was named reurbanisation. The first empirical evidence of this development comes from United States and Western Europe in the period 1975 to 1980. Reurbanisation is a consequence of two types of migrants coming to older central city areas: lower income migrants and ethnical minorities moving to areas with cheaper and low-quality housing and middle and high income migrants moving to attractive residential areas in need of redevelopment. This process was defined as *gentrification*.

The »stages of urban development model« by Klassen and van der Berg describes and explains different stages in population movement between urban core, urban ring and surrounding rural areas. The model comprises four stages: urbanisation, suburbanisation, counterurbanisation and reurbanisation. For the first two is typical population growth or concentration and for the last two population decline or deconcentration. Each stage is further divided into phase of absolute and relative centralisation and decentralisation.

Slovenia passed from industrial to post-industrial or metropolitan stage of urbanisation in the eighties. After 1980 processes of deconcentration and decentralisation of population and employment within urban and between urban and rural areas are characteristics. To study new urbanisation trends new theoretical and methodological approaches are necessary in Slovenia as well.

